

הבנו נרות!

והכל מתנהל בה על פי החלטות של ועדות בינמשרדיות. גם האבל הפרמלי.

ולציבור הרחב — אותם מאות האלפים אשר למענם הוקרב הקורבן — לא יהיו שותפים לתוכנו זה אותו יום.

הם כלל לא יבחינו בכך. אולי ישמעו כמה מילים ברדיו. אולי יקראו כמה פסקים בעתון. אולי תהלוף בראשן של כמה אמהות המחשבה: "טוב שזה לא קרה לי!" וזה הכל.

★ ★ ★

אני סבור שאין זה מספיק. אני סבור כי אותו יום חייב לשנות את דמותו. אני סבור כי עליו ללוש צביון של חוקיה לאומית, קולקטיבית, גדולה ופשוטה.

וזה הצעתי:

ייבכו האזרות בכל רחבי הארץ, על עריה ומושבותיה וקיבוציה, בשעה שבע בערב יופיחזרונן, במוצאי השבת הקרובה.

תדליק כל משפחה בישראל נר אחד בכל חדר המונה החוצה.

יאירו בחשיכה מאות אלפי הנרות הקטנים, בחלונות כל הבתים — עד כי יהפוך כל רחוב בישראל לשדרה של נרות, למשך עשר ימות.

אני מציע זאת למוסדות המטפלים בעיצוב יום העצמאות ויום הזכרון. אך איני סבור כי חווייה לאומית וקוקה דוקא למיכון המסורבל של מנגנונים ממלכתיים. אין צורך בפקודה כדי לעשות מהחיה אנושי פשוט.

יכול לעשות זאת כל אזרח לבדו. כל אבי משפחה. כל אב, כל ילד.

★ ★ ★

ל הנדנים השכונים תהיה בכך מידה של נחמה. כי כל נר יגיד להם, בשכיב של אור:

הם בכל זאת לא שפחו. ואם כי אין פרעון לחוב, ושום כוח בעולם לא יחזיר לחיים את הבן שהלך, טוב להם לאם ולאב לחוש כי בנם לא נשכח, והקורבן נזכר, גם אחרי שנים רבות, ולו רק במשך כמה דקות בשנה.

זאת תהיה המשמעות העיקרית של החחייה. אך תהינה לה משמעויות נוספות.

טוב לזכור, בצורה פשוטה ונוקבת, מה מחירה של מלחמה.

ככל שמתרחקים מן המלחמה, כך היא הופכת מושג מופשט יותר. קל לדבר על מלחמה, קל לנאום עליה. לדור, שלא חש אותה על בשרו, קל להתלהב לה.

הנרות יזכירו לכולנו: למלחמה יש מחיר ששום תשלום בעולם לא ידמה לו. מחיר של בנים. מחיר של חיים.

וכאשר יעלה בפעם הבאה ויכוח על מלחמה ושלום, תעמוד שדרת הנרות לנגד עיני רוחני, ותשמיע את זעקתה הדוממת.

★ ★ ★

יש עוד משמעות אחת, שאל לנו להתעלם ממנה. כי אין אנו עוברים בלבד, ואין אנו ישראלים בלבד. שייכים אנו למין האנושי, וכולנו אזרחי העולם.

ברגע זה, באפריל 1966, מתנהלות מלחמות בעולם. מלחמה גדולה ונוראה בחיאט'נאם. מלחמות קטנות יותר, אך לא פחות אכזריות, במקומות אחרים.

ברגע זה נחרגים בניארב, בניום של הנורים, אבני של בניום.

הם נקטלים בכדורי רובים וברסיסי פגזים. הם נשרפים חיים בפצצות הנאפאלם. הם נקברים תחת עיי המפולת של בתיהם, המופצים מן האוויר.

ביום הזכרון — נזכור גם זאת.

וינטעו הנרות בלבנו את ההלטה: לעשות ככל יכולתנו הדלה כדי לשים קץ למלחמות, להשכיח שלום בכל אתר יאתר, למען יחיה כל אדם וכל עם חיי הרות וצדק עלי אדמות.

הבו נרות!

שוקיעת למצולות ים, מבלי להשאיר אחריו דבר?

★ ★ ★

א ינני דוגל בפולחן המתים. אין אדם, ואין עם, יכול לשקוע באבל מתמיד, מבלי להיפגע.

החיים נמשכים. החיים צריכים להימשך. לא המתים יהללו יה.

ובכל זאת.

למעלה מ-7000 צעירים מסרו את נפשם במלחמת השיחה. קרוב למאתיים ניספו במלחמת סיני. עשרות רבות נהרגו בפעולות פשיטה ובאימונים.

כמעט על כל אחת מהפעולות האלה יש ויכוח פוליטי. גילויים חדשים מטילים אור חדש וחיוור על כמה מהן.

מעמידים בספק את ההצדקה המדינית, ואף המוסרית, של הפקודה לביצוע.

אך כל זה אינו נוגע למידת ההקרבה של החיילים שקיבלו את הפקודה, ויצאו, ולא חזרו.

הם נשלתו עלידי המשנה הנבחרת של מדינת ישראל. ומדינת ישראל כולה, עד אהר רון אזרחיה, הייבת להם חוב שאינו ניתן לפרעון.

להם ולמשפחותיהם.

★ ★ ★

ב עוד כמה ימים, ערב יום העצמאות, יתקיים יום הזכרון לחללי צה"ל. לתוכנו של יום זה מכוונים דברי הנורים השכולים יעלו לבתי הקברות הצבאיים. הם יהיו שם לבדם — בחברת כמה נציגים רשמיים, שיבואו לשם בתוקף תפקידם.

ייערכו כמה טקסים רשמיים, לפי מיטב דקדוקי הנהל והנהגה. שהרי אנו חיים במדינה, והמדינה היא מסודרת.

ד כמה לי כי כל חייל קרבי הכיר חזיה זו — והיא אחת הנוראות ביותר של ימי מלחמה.

חברך הטוב נהרג. אתה מכיר את הוריו. אולי היית בביתם, באחת החופשות. אולי ראית אותם באים למחנה, לבקר את בנם.

אתה חש בחובה לערוך אצלם ביקורת-נהומים. אינך רוצה לעשות זאת, אתה מוצא כל מיני תירוצים כדי לדחות את הדבר.

אך בסוף אתה הולך. כי זוהי חובתו של אדם הגון.

★ ★ ★

א תה נכנס לדירתם. אתה חש במועקה הנוראה. תמונת החבר, עטופה בשחורים, ניבסת אליך.

יש וההורים חוקרים אותך, בצמא שאינו יודע רחיה, על כל פרט הנוגע לבנם. איך נהרג? מה בדיוק היו הנסיבות? האם הספיק לומר משהו בטרם מת? איך טיפלו בו? מה היו החיותך המשותפות עימו?

ויש להיפך: אין ההורים מזכירים את בנם אף לא במילה אחת. הם בני-תרבות, הם למדו כי ביום צרה חייב אדם להסתיר את רגשותיו. הם שואלים אותך על מעשיר עתה, על הפעולות האחרונות של הנדון, על המצב בחזית, על משפחתך. ורק העיניים האדומות של האב, ויציאתה רפה-אזר מית של האם מן החדר, מגלות לך כי אך מאמץ עליון של שליטה-עצמית מונע את התפרצות זעקת-הכאב הנוראה, הי כלואה בליבם.

אך יתנהו ההורים כאשר יתנהגו, בדבר אחד אתה בטוח מן הרגע הראשון של כניסתך לדירתם ועד לצאתך.

הם מאשימים אותך, כי אתה הי, ובנט מת.

הם שואלים את עצמם: מדוע? מדוע פגע הכדור בבנו ולא בכחור הזה?

אינו זכות יש לבחור הזה להתהלך בריא ברחוב, להתחמם בקרני השמש, לשמח את לב הוריו — אם בננו שינו חזק מלהיות?

אתה חש בכך. אתה רוצה לצעוק: איני אשם! המיקרה העיוור — זה הריבון העליון של כל המלחמות — הוא שהסיט את הכדור בכמה סנטימטרים שמאלה, אל המקום בו עמד הוא. תחת לפגוע בו. יכולתי להיפגע בדיוק כמוהו, ויתכן שאפגע מחר.

אך אינך צועק זאת. אינך רומז דבר, כשם שהם לא רמוזו דבר.

אבל אתה יוצא מאותה דירה בהרגשת-אשמה תהומית. ואף יגיד לך הגיונך כי אין זה כל יסוד, כי מצפינך טהור מטהור — אין הרגשה זו סרה ממך.

★ ★ ★

ע ברתי חווייה זו פעמים רבות, בימי תשי"ח. מאז עברו ימים רבים. הזמן עשה את שלו. הפצעים הגליו, הותירו רק צלקות.

אך הרגשת-האשמה לא חלפה. היא רק שינתה את תוכנה.

יש ואני רואה ברחוב הורים שכולים מאז. יש ואני מה לף עימם כמה מילים אדיבות, מבלי להזכיר עוד את האסון שפקד אותם לפני זמן כה רב.

ואני יודע כי בליבם נקרת שאלה ללא-אומר:

האם כולכם שכחתם אותם?

השאלה מנסרת בחלל, מבלי שאיש יבטא אותה. וגם בלבו היא עולה, מדי פעם, כשמבצעים בי זכרונות רחוקים, ועימם דיוקנות נשכחים של צעירים צוחקים ושוכבים — צעירים שנקברו לפני 18 שנה.

והרי כל אחד מהם היה אדם חי, עולם שלם של רגשות ושאיות ופחדים ותקוות.

אמו זוכרת — ואיך תשכח? — איך נולד, איך גימגם את מילתו הראשונה, איך פסע את הפסיעה הראשונה ונפל, את יומו הראשון בגן ואת החגיגה הראשונה בכיתה א'.

האם יכול אדם כזה להיעלם, כאבן הי